

Beata Mrozowska-Bartkiewicz

Charakter prawny ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym

Ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym (ufk) są stosunkowo nowym produktem ubezpieczeniowym. Cechy tego produktu były przedmiotem analizy przez doktrynę, stawiano nawet tezę, że jest to umowa nienazwana, nie zaś umowa ubezpieczenia. Artykuł zawiera polemikę z tymi poglądami, powołuje się na przepisy prawa, zarówno krajowego jak i unijnego, przytaczając orzecznictwo dotyczące świadczenia głównego z tytułu tego ubezpieczenia. Omówione zostały cechy charakterystyczne umów na życie z ufk oraz sposób obliczania świadczenia, co odróżnia te umowy od pozostałych umów ubezpieczenia na życie.

Słowa kluczowe: ubezpieczenia na życie z ufk, umowa nienazwana, świadczenie główne w ubezpieczeniach na życie, ustalanie wysokości świadczenia w ubezpieczeniach na życie.

1. Wprowadzenie

Ubezpieczenia na życie związane z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym są stosunkowo nowym produktem ubezpieczeniowym na polskim rynku – możliwość ich oferowania pojawiła się po wejściu w życie ustawy z 1990 r. o działalności ubezpieczeniowej¹. Ze względu na konstrukcję tego ubezpieczenia, różniącego się od tzw. tradycyjnych ubezpieczeń na życie, powstawało wiele wątpliwości co do jego charakteru prawnego. Podłożem dla dyskusji były nieprawidłowości w sprzedaży ubezpieczeń na życie z ufk, które również były źródłem kwestionowania rozliczania kosztów związanych z dystrybucją, czyli tzw. opłat likwidacyjnych. Pojawiały się nawet opinie, że jest to umowa nienazwana, ponieważ nie można jej w sposób niebudzący wątpliwości zaklasyfikować do cech umowy ubezpieczenia, zawartych w kodeksie cywilnym².

Ubezpieczenia na życie z ufk są niezwykle ciekawym produktem ubezpieczeniowym ze względu na realizowany cel gospodarczy oraz złożoność konstrukcji. W ramach jednej umowy łączą one bowiem funkcje ochronne, czyli zabezpieczające pokrycie ryzyka ubezpieczeniowego oraz funkcje oszczędnościowo-inwestycyjne. Proporcje pomiędzy sposobem realizacji obu celów, dla jakich umowa jest zawierana, są określane przez strony umowy, jednakże praktyka ubezpieczeniowa wskazuje, że w przeważającej mierze te produkty ubezpiecze-

¹ Zgodnie z załącznikiem do ustawy z dnia 28 lipca 1990 r. o działalności ubezpieczeniowej (Dz. U. Nr 59, poz. 344) pierwotna nazwa tej grupy ubezpieczenia „ubezpieczenie na życie, jeżeli jest związane z funduszem inwestycyjnym” została zmieniona na „ubezpieczenia na życie, jeżeli są związane z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym”.

² M. Szczepańska, *Ubezpieczenie na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym*, Warszawa 2011.

niowe mają przede wszystkim charakter inwestycyjny i **służyć mają gromadzeniu oszczędności i dokonywaniu inwestycji, przy jednoczesnym zapewnieniu w ograniczonym zakresie funkcji ochronnych**³. Zarazem powinny spełniać oczekiwania klientów w zakresie określania w trakcie trwania umowy proporcji między tymi funkcjami bądź wpływu na strategię inwestycyjną.

Omawiane ubezpieczenia mają cechy charakterystyczne, tak jak zresztą każde z rodzajów ubezpieczeń, co jednak – moim zdaniem – nie pozwala na twierdzenie, że jest to umowa nienazwana, do której przepisy Tytułu XXVII kodeksu cywilnego⁴ nie mają zastosowania, aczkolwiek szereg rozwiązań dotyczących tego ubezpieczenia różni się od pozostałych ubezpieczeń na życie. Należy zatem przyznać, że konstrukcja tego ubezpieczenia ma wiele cech instrumentu finansowego. Stąd Międzynarodowe Standardy Rachunkowości w odmienny sposób traktują ubezpieczenia, w których zakład ubezpieczeń nie przejmuje znaczącego ryzyka i korzyści związanych ze świadczeniem usług i w których ryzyko lokaty ponosi ubezpieczający⁵; sprawozdawczość z tego rodzaju ubezpieczeń jest podobna do funduszy inwestycyjnych. Moim zdaniem, te okoliczności stanowią jedynie o skomplikowanej charakterystyce umów na życie z ufk, określonej jednak przez przepisy prawa oraz inne regulacje. Wskazują także na potrzebę nowelizacji przepisów kodeksu cywilnego, aby uwzględnić w sposób pełny funkcję inwestycyjną tych produktów ubezpieczeniowych i uniknąć wielu trudności interpretacyjnych.

Pogląd na temat nowej funkcji ubezpieczeń na życie, niezależnie od klasyfikacji poszczególnych produktów, jest coraz szerzej podzielany przez przedstawicieli doktryny, których poglądy warto w tym miejscu powołać: *„obecnie oprócz tradycyjnej funkcji kompensacyjnej, ubezpieczenia wypełniają także funkcję lokacyjno-kredytową, która przejawia się w kumulowaniu kapitału przez zakłady ubezpieczeń oraz jego pomnażaniu w wyniku prowadzenia działalności gospodarczej. Należy do tego dodać, że funkcja ta czyni z sektora ubezpieczeniowego istotny sektor gospodarki. Przejawem funkcji lokacyjno-kredytowej jest także rozwijające się wykorzystywanie instrumentu, jakim jest ubezpieczenie dla celów oszczędnościowo-inwestycyjnych i traktowanie świadczenia ubezpieczeniowego jako sposobu uzyskiwania renty od zainwestowanego kapitału. Tym samym omawiana funkcja nie jest funkcją ubezpieczeń sensu stricto, lecz raczej opisem znaczenia gospodarczego instytucji ubezpieczeń”*⁶.

³ E. Stroiński, *Ubezpieczenia na życie, teoria i praktyka*, Warszawa 2003.

⁴ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (tekst jedn. Dz. U. z 2014 r. poz. 121, z późn. zm.).

⁵ Dla zakładów ubezpieczeń przychodami są wyłącznie pobierane opłaty (np. administracyjne, za zarządzanie). Jednocześnie wypłacane klientowi świadczenia w formie wartości wykupu nie są ujmowane w rachunku wyników. Regulacje te dotyczą także przychodów z lokat, których ryzyko ponosi ubezpieczający.

⁶ *Komentarz do art. 808 k.c.*, red. K. Osajda, J. M. Kondek, Wydawnictwo Beck.

Ubezpieczenia na życie z ufk umożliwiają pomnażanie kapitału poprzez inwestowanie określonej części składki ubezpieczeniowej w wyraźnie wyodrębnionych i odrębnie administrowanych funduszach, stanowiących ich integralną część⁷. Należy jednakże podkreślić, że tak jak w każdej umowie ubezpieczenia, klient wpłacając składki jednocześnie przenosi tytuł prawny do składek na zakład ubezpieczeń i czynność ta nie kreuje dla konsumenta jakichkolwiek uprawnień o charakterze partycypacyjnym do aktywów, które budują określony ubezpieczeniowy fundusz kapitałowy.

2. Umocowanie prawne ubezpieczeń na życie z ufk

Zgodnie z aktualnie obowiązującym stanem prawnym, ubezpieczenia na życie z ufk są klasyfikowane jako trzecia grupa ubezpieczeń działu I – Ubezpieczenia na życie, zgodnie z załącznikiem do ustawy o działalności ubezpieczeniowej⁸. Projektowane zmiany w ustawodawstwie ubezpieczeniowym⁹ wprowadzają szereg zmian, dotyczących tych ubezpieczeń, m.in. co do zakresu umów zaliczanych do grupy trzeciej, poprzez rozszerzenie rodzajów umów do niej zaliczanych¹⁰, jednakże zmiana ta w żaden sposób nie wpływa na klasyfikację ubezpieczeń na życie z ufk.

Polska ustawa stanowi w tym zakresie implementację **regulacji unijnych, zawartych w dyrektywie dotyczącej ubezpieczeń na życie**. Załącznik I do dyrektywy 2002/83/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 5 listopada 2002 r. dotyczącej ubezpieczeń na życie¹¹ wymienia następujące grupy ubezpieczeń:

- I. Ubezpieczenia określone w art. 2 ust. 1 lit. a), b) i c) wyłączając te, określone w II i III;
- II. Ubezpieczenia posagowe, ubezpieczenia zaopatrzenia dzieci;
- III. **Ubezpieczenia określone w art. 2 ust. 1 lit. a) i b), powiązane z funduszami inwestycyjnymi;**
- IV. Stałe ubezpieczenia zdrowotne, określone w art. 2 ust. 1 lit. d);
- V. Tontyny, określone w art. 2 ust. 2 lit. a);
- VI. Operacje kapitałowe, określone w art. 2 ust. 2 lit. b);
- VII. Zarządzanie grupowymi funduszami emerytalnymi, określonymi w art. 2 ust. 2 lit. c) i d);
- VIII. Operacje określone w art. 2 ust. 2 lit. e);

⁷ E. Stroiński, op. cit.; A. Ostrowska-Dankiewicz, *Funkcjonowanie ubezpieczeniowych funduszy kapitałowych jako integralnej części ubezpieczeń typu unit-link*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu nr 60/2009.

⁸ Ustawa z dnia 22 maja 2003 r. o działalności ubezpieczeniowej (tekst jedn. Dz. U. z 2013 r. poz. 950, z późn. zm.).

⁹ Projekt ustawy o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej, którego wejście w życie jest planowane z dniem 1 stycznia 2016 r. – <http://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/12269454/12276906/12276907/dokument156119.pdf>

¹⁰ Projektowane określenie ubezpieczeń zaliczanych do grupy 3 działu I: „Ubezpieczenia na życie, jeżeli są związane z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym, a także ubezpieczenia na życie, w których świadczenie zakładu ubezpieczeń jest ustalane w oparciu o określone indeksy lub inne wartości bazowe”.

¹¹ Dz. Urz. UE L 345 z 19 grudnia 2002 r., s. 1, z późn. zm.

IX. Operacje określone w art. 2 ust. 3.

Regulacje dotyczące ubezpieczeń na życie z ufk zostały także zawarte w art. 25 ust. 1 przytoczonej wyżej dyrektywy noszącym tytuł „Umowy powiązane z przedsiębiorstwami zbiorowego inwestowania w zbywalne papiery wartościowe lub indeksem akcji” w brzmieniu: „1. W przypadku, gdy świadczenia przewidziane w umowie są bezpośrednio powiązane z wartością jednostek uczestnictwa w przedsiębiorstwa zbiorowego inwestowania w zbywalne papiery wartościowe lub z wartością aktywów zawartych w funduszu wewnętrznym zakładu ubezpieczeń, zwykle podzielonym na jednostki uczestnictwa, rezerwy techniczno-ubezpieczeniowe odnoszące się do tych świadczeń muszą znajdować jak najwierniejsze odzwierciedlenie w tych jednostkach lub, w przypadku, gdy nie zostały utworzone takie jednostki, w tych aktywach”.

Należy także przytoczyć definicję użytą w tzw. dyrektywie MiFID II¹², na podstawie której wprowadzono zmiany w dyrektywie 2002/92/WE: „dla celów rozdziału III A «produkt inwestycyjny oparty na ubezpieczeniu» oznacza produkt ubezpieczeniowy zapewniający wartość w dniu zapadalności lub wartość wykupu, w przypadku gdy ta wartość w dniu zapadalności lub wartość wykupu jest całkowicie lub częściowo narażona, bezpośrednio lub pośrednio, na wahania rynków, a ponadto nie obejmuje:

a) produktów ubezpieczeniowych innych niż ubezpieczenia na życie, wymienionych w załączniku I do dyrektywy 2009/138/WE (Grupy ubezpieczeń innych niż na życie);

b) umów ubezpieczenia na życie, w przypadku gdy świadczenia z umowy są wypłacane wyłącznie w przypadku śmierci lub w związku z niezdolnością z powodu uszczerbku na zdrowiu, choroby lub niepełnosprawności (...).”

3. Umowa nazwana czy umowa nienazwana?

Podstawowym krajowym aktem prawnym, który reguluje zasady funkcjonowania tej specyficznej umowy, jaką jest umowa ubezpieczenia na życie z ufk, jest ustawa o działalności ubezpieczeniowej. Oczywiście, co do zasady, regulacje dotyczące umowy ubezpieczenia, jako typu umowy, są zawarte w kodeksie cywilnym. Jednakże kodeks cywilny nie zawiera przepisów, które w bezpośredni sposób odnoszą się do ubezpieczenia na życie z ufk, stąd powyższa teza.

Artykuł 2 ust. 1 pkt 13 ustawy o działalności ubezpieczeniowej zawiera **definicję ubezpieczeniowego funduszu kapitałowego**, zgodnie z którą: „ubezpieczeniowy fundusz kapitałowy – w ubezpieczeniu, o którym mowa w dziale I grupa 3 załącznika do ustawy, [oznacza] wydzielony fundusz aktywów, stanowiący rezerwę tworzoną ze składek ubezpieczeniowych, inwestowany w sposób określony w umowie ubezpieczenia”. Projekt nowej ustawy

¹² Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/65/UE z dnia 15 maja 2014 r. w sprawie rynków instrumentów finansowych oraz zmieniająca dyrektywę 2002/92/WE i dyrektywę 2011/61/UE (Dz. Urz. UE L 173 oraz rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) Nr 600/2014 z dnia 15 maja 2014 r. w sprawie rynków instrumentów finansowych oraz zmieniające rozporządzenie (EU) nr 648/2012 (Dz. Urz. UE L 173).

podtrzymuje tę definicję¹³. Ponadto ustawodawca określił podstawową zasadę, na jakiej opiera się funkcjonowanie tego produktu i jednocześnie podstawową różnicę w stosunku do pozostałych rodzajów ubezpieczeń na życie: ubezpieczenie na życie z ufk może być prowadzone na ryzyko zakładu ubezpieczeń lub też na ryzyko samego ubezpieczonego. Tym samym ubezpieczający mają wpływ na rezultat ekonomiczny nabywanego produktu, określając strategię inwestycyjną.

W sytuacji, kiedy wyniki finansowe ubezpieczeniowego funduszu kapitałowego nie są gwarantowane przez ubezpieczyciela, ustawodawca znacznie rozszerzył obowiązki informacyjne w stosunku do konsumenta w porównaniu do obowiązków przy zawieraniu pozostałych umów ubezpieczenia na życie, i to zarówno w fazie przed-, jak i posprzedażowej¹⁴.

Projektowane przepisy ustawy o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej¹⁵ znacznie szerzej określają cechy ubezpieczenia na życie z ufk. Przede wszystkim nowa ustawa ustalając katalog informacji, jakie powinny być przez ubezpieczyciela określone, **w istocie wskazuje podstawowe cechy ubezpieczenia na życie z ufk, czyli przede wszystkim rodzaje świadczeń i zasady ustalania wartości tych świadczeń.**

Zgodnie z art. 23.1 projektu: „*W umowie ubezpieczenia na życie, jeżeli jest związana z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym, o której mowa w dziale I grupa 3 załącznika do ustawy, zakład ubezpieczeń jest obowiązany do określenia:*

1) wykazu oferowanych w ramach umowy ubezpieczenia ubezpieczeniowych funduszy kapitałowych;

2) zasad ustalania wartości świadczeń z umowy ubezpieczenia na życie, jeżeli jest związana z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym, dotyczących co najmniej:

a) świadczenia z tytułu śmierci ubezpieczonego,

b) świadczenia z tytułu dożycia ubezpieczonego do końca okresu ochrony ubezpieczeniowej,

c) świadczenia z tytułu całkowitego lub częściowego wykupu ubezpieczenia;

3) regulaminu lokowania środków ubezpieczeniowego funduszu kapitałowego;

4) zasad i terminów wyceny jednostek uczestnictwa ubezpieczeniowego funduszu kapitałowego;

5) tytułów i wysokości opłat pobieranych ze składek ubezpieczeniowych, z aktywów ubezpieczeniowych funduszy kapitałowych lub poprzez umorzenie jednostek uczestnictwa ubezpieczeniowych funduszy kapitałowych;

6) zasad alokacji środków pochodzących ze składek ubezpieczeniowych w jednostki uczestnictwa ubezpieczeniowego funduszu kapitałowego, termi-

¹³ Art. 2 ust. 1 pkt 13 projektu.

¹⁴ M. Szczeptańska, *Ubezpieczenie na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym*, Warszawa 2011, s. 34.

¹⁵ <http://legislacja.rcl.gov.pl/docs/2/12269454/12276906/12276907/dokument156119.pdf>

nów zamiany składek ubezpieczeniowych na jednostki uczestnictwa oraz zasad umorzenia jednostek uczestnictwa ubezpieczeniowego funduszu kapitałowego i ich zamiany na środki pieniężne”.

Kolejne przepisy wskazują na cechy tej umowy, dotyczące zawartości regulaminu lokowania środków ufk, który określa:

- „1) cel inwestycyjny ubezpieczeniowego funduszu kapitałowego;
- 2) typy i rodzaje papierów wartościowych i innych praw majątkowych będących przedmiotem lokat ubezpieczeniowego funduszu kapitałowego;
- 3) charakterystykę aktywów wchodzących w skład ubezpieczeniowego funduszu kapitałowego, kryteria doboru aktywów oraz zasady ich dywersyfikacji i inne ograniczenia inwestycyjne;
- 4) informację o ryzyku inwestycyjnym ubezpieczającego lub ubezpieczonego”.

Co więcej, projektodawca wprowadza szereg cywilistycznych przepisów, które mają zastosowanie do ubezpieczeniowych produktów o charakterze inwestycyjnym, do których m.in. zaliczone są ubezpieczenia na życie z ufk, stanowiących *lex specialis* w odniesieniu do pozostałych umów ubezpieczenia. Do takich przepisów należą regulacje **prawa odstąpienia od umowy**. Zgodnie z art. 26 ust. 1 projektu: „Ubezpieczający może odstąpić od umowy ubezpieczenia na życie, o której mowa w dziale I grupa 3 załącznika do ustawy, oraz umowy ubezpieczenia na życie lub dożycie, w której świadczenie zakładu ubezpieczeń z tytułu dożycia jest równe składce ubezpieczeniowej powiększonej o określony w umowie ubezpieczenia wskaźnik, w terminie 60 dni, od dnia otrzymania pierwszej informacji, o której mowa w art. 20 ust. 3”.

Projektowane przepisy określają również szczególne zasady sprzedaży tych ubezpieczeń m.in. poprzez wprowadzenie obowiązku przeprowadzenia ankiety potrzeb ubezpieczeniowych¹⁶. Zakład ubezpieczeń będzie także obowiązany do przekazania osobie zainteresowanej zawarciem takiej umowy podstawowych informacji dotyczących tej umowy.

Tymczasem za umowy nienazwane¹⁷ można uznać te umowy, które nie zostały uregulowane ani w kodeksie cywilnym, ani w innych aktach prawnych porządku krajowego. Podstawą do konstruowania umów nienazwanych jest zasada swobodnego kształtowania treści umów, za-

¹⁶ Art. 21 ust. 1. „Przed zawarciem umowy ubezpieczenia w zakresie działu I grupa 3 załącznika do ustawy, zakład ubezpieczeń uzyskuje od ubezpieczającego, w formie ankiety, informacje dotyczące jego potrzeb, wiedzy i doświadczenia w dziedzinie ubezpieczeń na życie oraz jego sytuacji finansowej, tak aby zakład ubezpieczeń mógł dokonać oceny, jaka umowa ubezpieczenia jest odpowiednia do potrzeb ubezpieczającego”.

¹⁷ Istnieje bogata literatura dotycząca umowy nienazwanej m.in.: J. Ignaczewski, *Umowy nienazwane*, Warszawa 2004; B. Gawlik, *Pojęcie umowy nienazwanej*, Studia Cywilistyczne 1971, t. XVIII; B. Gawlik, *Umowy mieszane – konstrukcja i ocena prawna*, Palestra 1974, nr 5; M. Sośniak, *Zagadnienia typologii i systematyki umów obligacyjnych*, Katowice 1990; Z. Radwański, *Teoria umów*, Warszawa 1977; *System prawa handlowego*, t. 5, *Prawo umów handlowych*, wyd. 2, red. S. Włodyka, Warszawa 2006, wyd. 3, Warszawa 2010; *System prawa prywatnego. Prawo zobowiązań – umowy nienazwane*, t. 9, red. W.J. Katner, Warszawa 2010; W.J. Katner, *Pojęcie umowy nienazwanej*, Studia Prawa Prywatnego 2009, nr 1.

warta w art. 353¹ k.c. oraz w art. 1: 102 (1) *Zasad Europejskiego Prawa Umów* (PECL)¹⁸. Zgodnie powołanym przepisem kodeksu cywilnego: „*Strony zawierające umowę mogą ułożyć stosunek prawny według swego uznania, byleby jego treść lub cel nie sprzeciwiały się właściwości (naturze) stosunku, ustawie ani zasadom współżycia społecznego*”. Natomiast według PECL: „*Strony mogą zawierać umowy oraz kształtować ich treść z zachowaniem dobrej wiary, zasad uczciwego postępowania i bezwzględnie obowiązujących postanowień PECL*”. Warto także wspomnieć, że do umów nienazwanych, zawieranych na terenie Polski, zastosowanie będą miały, co do zasady, ogólne normy prawa cywilnego dotyczące czynności prawnych i umów oraz analogiczne przepisy regulujące najbardziej zbliżony typ umowy nazwanej.

Czy zatem umowę na życie z ufk można nazwać umową nienazwaną? Moim zdaniem nie. **Ustawodawca posługuje się sformulowaniem „umowa ubezpieczenia na życie, jeżeli jest związana z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym”, a także określa szereg typowych cech tego rodzaju umowy, odróżniających ją od pozostałych umów ubezpieczenia**, o czym mowa powyżej. Brak regulacji dotyczących tego konkretnie ubezpieczenia w kodeksie cywilnym nie oznacza, że regulacje zawarte w innych aktach prawnych równorzędnych nie mają takiej samej mocy prawnej. Umieszczenie regulacji dotyczących funkcjonowania umowy w ustawie innej niż kodeks cywilny nie ma wpływu na ocenę wagi tych przepisów. Nie jest to zresztą jedyny przypadek, kiedy przepisy umowy o działalności ubezpieczeniowej regulują kwestie ściśle cywilistyczne. Innym przykładem są ubezpieczenia grupowe – sformułowanie to pojawia się jedynie w art. 13 ust. 3c ustawy o działalności ubezpieczeniowej, zaś w kodeksie cywilnym ustawodawca posługuje się pojęciem „*ubezpieczenia na cudzy rachunek*” (art. 808). Ustawa o działalności ubezpieczeniowej zawiera szczegółowe regulacje dotyczące m.in. wzajemnych praw i obowiązków ubezpieczającego i ubezpieczonego, stanowiące podstawowe przepisy, na których opierają się ubezpieczenia grupowe. Autorka zgadza się z tezą o konieczności uporządkowania i dokonania rozdziału pomiędzy materią cywilistyczną, dotyczącą umowy ubezpieczenia i zawarcia jej w kodeksie cywilnym, a materią administracyjnoprawną, która powinna być zawarta w ustawie o działalności ubezpieczeniowej. Jednakże, w aktualnym i przyszłym stanie prawnym oba akty prawne wzajemnie się uzupełniają i nie można zaprzeczać istnieniu uregulowania umowy ubezpieczenia na życie z ufk lub kwestionować jej charakter jedynie na podstawie tego, że ustawodawca część materii dotyczącej zawieranego stosunku prawnego zawarł w ustawie o działalności ubezpieczeniowej, a nie w kodeksie cywilnym.

Przyjęcie przeciwnego poglądu może skłaniać do twierdzenia, że ubezpieczenia na życie z ufk stanowią obejście przepisów prawa, co jednak nie znajduje potwierdzenia w orzecznictwie Sądu Najwyższego. Jako podstawowy wyróżnik

¹⁸ *Principles of European Contract Law* (Zasady Europejskiego Prawa Umów); <http://www.trans-lex.org/400200/>; <http://www.transnational.deusto.es/emttl/documentos/Principles%20of%20European%20Contract%20Law.pdf>

„obejścia prawa” należy przyjąć zaistnienie okoliczności, które prowadzą, **za pomocą legalnych działań, do sytuacji prawnej sprzecznej z obowiązującymi przepisami**, a także należałoby znaleźć normę prawną, która wynikałaby z przepisów prawa i była wskutek powyższych działań naruszona¹⁹. Zatem obejście prawa stanowi jedynie taka sytuacja, która prowadzi, za pomocą legalnych działań, do sytuacji faktycznej prawnej sprzecznej z obowiązującymi przepisami, a ściślej – z normami *explicite* wyrażonymi przez ustawodawcę. W przypadku umów ubezpieczenia na życie z ufk taka sytuacja nie ma miejsca, ponieważ **umowa ta oraz jej podstawowy zakres jest przewidziany w przepisach prawa, nawet jeżeli uznać, że niektóre jej cechy stoją w sprzeczności z regulacjami zawartymi w kodeksie cywilnym, a dotyczącymi umowy ubezpieczenia**.

Należy natomiast przyznać, że nie wszystkie kwestie związane z funkcjonowaniem tej umowy zostały unormowane w aktualnym ustawodawstwie, stąd regulacje dotyczące tego ubezpieczenia zostały uznane za niewystarczające. Jednakże w żaden sposób ta okoliczność nie może być podstawą do formułowania wniosku, że umowa na życie z ufk jest umową nienazwaną lub stanowi obejście prawa. Praktyka funkcjonowania tego ubezpieczenia uzupełniła braki legislacyjne: kwestie nieuregulowane ustawowo ubezpieczyciele opisywali w umowach, kierując się wskazówkami zawartymi w przepisach prawa, odnośnie do obligatoryjnej zawartości tego rodzaju umów²⁰, a szereg rozwiązań było następnie weryfikowanych, najczęściej niekorzystnie dla ubezpieczycieli, przez sądy.

4. Cechy charakterystyczne ubezpieczeń z ufk

Ubezpieczenia na życie z ufk posiadają swoiste cechy, które decydują o ich odrębności na tle pozostałych rodzajów ubezpieczeń życiowych. Warto zaznaczyć, że tego typu umowy były odpowiedzią na tendencje demograficzne krajów rozwiniętych, konieczność akumulacji oszczędności, niewydolność społecznych systemów zabezpieczenia na starość wskutek niskiego przyrostu naturalnego, a także postęp technologii w medycynie, co utrudnia szacowanie przewidywalnej długości życia. Należy także wspomnieć o tym, że ostatnie lata były okresem prosperity na rynkach światowych i zwroty pozyskiwane z dokonywa-

¹⁹ Por. np. wyrok Sądu Najwyższego z 23 lutego 2006 r. (II CSK 101/05), LEX nr 180197. Sąd ten stwierdził, iż: „Przez czynność prawną mającą na celu obejście ustawy należy przy tym rozumieć czynność wprowadzającą nieobjętą zakazem ustawowym, ale **przedsięwziętą w celu osiągnięcia skutku zakazanego przez ustawę**. Jak podkreśla się w doktrynie, czynność mająca na celu obejście ustawy zawiera pozór zgodności z ustawą, ponieważ jej treść nie zawiera elementów wprost sprzecznych z ustawą, ale skutki, które wywołuje i które objęte są zamiarem stron, naruszają zakazy lub nakazy ustawowe. Chodzi tu o zakazy lub nakazy wynikające z norm bezwzględnie obowiązujących (*iuris cogentis*) oraz semiimperatywnych, gdyż tylko one zabraniają kształtowania stosunków prawnych w sposób z nimi niezgodny. Funkcja art. 58 k.c. – jak podkreślono w doktrynie – polega natomiast na tym, aby zapobiegać powstawaniu stosunków prawnych przez system prawny zakazanych. Wspomniane zakazy lub nakazy mogą wynikać z norm rangi ustawowej każdej z gałęzi prawa, także z norm prawa publicznego”.

²⁰ Patrz przypis nr 11.

nych inwestycji były wysokie. Także w Polsce niewielu brało pod uwagę, że możliwa będzie deflacja. W czasach boomu inwestycyjnego, w przypadku gwarantowania sumy ubezpieczenia, w połączeniu z wydłużającym się okresem życia, oferta zakładów ubezpieczeń nie byłaby dla klientów atrakcyjna. Odpowiedzią na taką sytuację były właśnie produkty na życie z ufk. Przerzucenie części ryzyk na ubezpieczonego umożliwiło oferowanie tańszych produktów ubezpieczeniowych na życie.

Należy zaznaczyć, że wiele rozwiązań, które do niedawna były praktykowane wyłącznie w ubezpieczeniach na życie z ufk, obecnie zostało przeniesione także do ubezpieczeń zaliczanych do działu I grupa 1, czyli ubezpieczeń na życie, i stanowią one jedno ze standardowych rozwiązań w tych produktach. Mam na myśli dzielenie się z ubezpieczonym częścią zysku wypracowanego na środkach stanowiących pokrycie rezerw oraz określanie wartości umowy w trakcie jej trwania, która – w przypadku wcześniejszego rozwiązania umowy – jest wypłacana ubezpieczającemu. Reasumując, do podstawowych cech umowy na życie z ufk należy zaliczyć:

- **zdarzenia powodujące wypłatę świadczenia z umowy ubezpieczenia.** W przypadku ubezpieczeń na życie z ufk świadczenia nie są wypłacane przez ubezpieczyciela wyłącznie w razie zajścia przewidzianego w umowie zdarzenia, jakim jest śmierć lub dożycie określonego wieku, lecz możliwy jest tzw. wykup częściowy lub całkowity na podstawie wniosku osoby uprawnionej; jak wcześniej wspomniano, możliwość wcześniejszego zakończenia umowy ubezpieczenia na życie w tzw. produktach tradycyjnych i otrzymanie tzw. wartości wykupu jest obecnie także praktykowane;
- **sposób ustalania wysokości świadczeń.** W przypadku ubezpieczeń na życie z ufk wysokość świadczeń jest uzależniona od wyników inwestycyjnych osiągniętych przez ubezpieczeniowy fundusz kapitałowy, czyli odzwierciedla wartość instrumentów finansowych, będących podstawą wyceny jednostki ufk. Świadczenie z tytułu zgonu może być określone kwotowo, ale może być również powiększone o wartość polisy, która odzwierciedla wartość środków zgromadzonych w ufk, a nawet równe wartości rachunku. Wysokość świadczenia wypłacanego z tytułu dożycia określonego wieku nie stanowi określonej z góry kwoty i najczęściej nie jest gwarantowana przez zakład ubezpieczeń²¹;
- **okres trwania umowy.** Tzw. tradycyjne ubezpieczenia na życie²² są zawierane zwykle na czas z góry określony, tymczasem ubezpieczenia z ufk z reguły zawiera się na czas nieokreślony;
- **wysoka transparentność w porównaniu z tzw. tradycyjnymi produktami ubezpieczeniowymi.** W umowach na życie z ufk funkcjonują bardzo szczegółowe tabele opłat, które są związane z zawarciem, a następnie trwaniem i rozwiązaniem umowy ubezpieczenia, a także podawane są

²¹ M. Szczepańska, op. cit.

²² Ubezpieczenia terminowe na życie i ubezpieczenia na dożycie.

sposoby określania wartości jednostki oraz szereg innych parametrów finansowych; dodatkowo klient ma możliwość dowiedzenia się o wartości jego umowy praktycznie na bieżąco²³;

- **wysoka elastyczność produktu**, dającego możliwość dokonywania dodatkowych, ponad wysokość ustaloną, wpłat składki (w produktach tradycyjnych takie rozwiązanie wiąże się z koniecznością uzyskania zgody ubezpieczyciela), a także zawieszenie na pewien czas opłacania składki;
- **możliwość przerzucenia ryzyka inwestycyjnego na ubezpieczonego**, czyli brak gwarancji zakładu ubezpieczeń osiągnięcia określonej wartości świadczenia z umowy, prowadzonej na rachunek i ryzyko ubezpieczającego;
- **możliwość określania przez ubezpieczającego strategii inwestycyjnej** w przypadku umów prowadzonych na rachunek i ryzyko ubezpieczającego, polegające m.in. na posiadaniu uprawnienia do określenia alokacji składki w poszczególnych funduszach o zróżnicowanych ryzykach inwestycyjnych.

5. Świadczenie ubezpieczeniowe w ubezpieczeniach na życie z ufk

Okolicznością, która wywołała dyskusję na temat charakteru prawnego ubezpieczenia na życie z ufk jest kwestia określenia zdarzeń, których zajście powoduje wypłacanie świadczenia ubezpieczeniowego. Zgodnie z art. 805 § 1 k.c. „*przez umowę ubezpieczenia ubezpieczyciel zobowiązuje się, w zakresie działalności swego przedsiębiorstwa, spełnić określone świadczenie w razie zajścia przewidzianego w umowie wypadku, a ubezpieczający zobowiązuje się zapłacić składkę*”. Przez **wypadek ubezpieczeniowy** rozumie się zdarzenie przyszłe i niepewne, niezależne od woli ubezpieczonego, którego zajście powoduje powstanie po stronie ubezpieczyciela obowiązku wypłaty świadczenia. Jakie zdarzenie w konkretnym przypadku stanowi wypadek ubezpieczeniowy, określa umowa ubezpieczenia wraz z ogólnymi warunkami ubezpieczenia. Składka ubezpieczeniowa, co do zasady, ustalana jest zgodnie z zasadami określonymi w art. 18 ustawy o działalności ubezpieczeniowej, powtarzanymi w zbliżonej treści w art. 33 projektu nowej ustawy, w oparciu o ocenę ryzyka ubezpieczeniowego i zależy od prawdopodobieństwa zaistnienia zdarzenia. Stąd tradycyjnie przyjmuje się, że świadczeniem głównym ubezpieczyciela jest ponoszenie ryzyka, a cechą umowy ubezpieczenia jej losowość²⁴. Należy jednak podkreślić, że obecnie jesteśmy świadkami przyznawania tej cechy także i wartości wykupu, o czym poniżej.

Jeżeli przyjrzymy się konstrukcjom większości umów ubezpieczenia na życie z ufk, to w znacznej części nie różnią się one od pozostałych, tzw. tradycyjnych ubezpieczeń na życie. Mam na myśli określenie zdarzenia ubezpieczenio-

²³ Odrębną kwestią jest prezentacja tych informacji klientowi podczas procesu sprzedaży, a także jego praktyczne możliwości i chęć zagłębienia się w strukturę tych produktów, jako że są one zwykle skomplikowane.

²⁴ Z. Gawlik, *Kodeks cywilny. Komentarz*, praca zbiorowa, red. A. Kidyba, t. III, *Zobowiązania. Część szczegółowa*, Warszawa 2010, s. 857 i n.

wego: najczęściej jest nim śmierć lub dożycie do wskazanego w umowie wieku. **To, co przede wszystkim odróżnia produkty ubezpieczenia na życie z ufk, to sposób obliczania wartości świadczenia ubezpieczeniowego.** W przypadku tych umów, świadczenie w razie śmierci lub dożycia określonego wieku oblicza się przy wzięciu pod uwagę wartości zgromadzonych jednostek ufk. Dostępne na rynku produkty są różne, jednak zwykle wartość rachunku ma przeważające znaczenie przy obliczaniu świadczenia. I to jest specyfika produktu ubezpieczenia na życie z ufk, która została określona w przepisach prawa, a zatem dopuszczona przez ustawodawcę.

Należy zaznaczyć, że **dopuszczalne jest także funkcjonowanie produktu zaliczanego do ubezpieczeń na życie z ufk, prowadzonych na ryzyko zakładu ubezpieczeń:** wówczas klient nie ma wpływu na politykę inwestycyjną ufk, co nie zmienia jednak sposobu wyliczenia wartości świadczenia na wypadek zajścia wypadku ubezpieczeniowego: ciągle przy jego wyliczeniu bierze się pod uwagę wartość rachunku ufk. Co więcej, w przypadku przyjęcia przez Sejm nowego przepisu dotyczącego prawa odstąpienia²⁵, w prawie polskim ubezpieczenie na życie z ufk uzyska status mieszany, gdyż w okresie przejściowym będzie prowadzone na ryzyko zakładu ubezpieczeń, ponieważ ubezpieczyciel będzie musiał w tym okresie gwarantować wysokość świadczenia, opartego, co do zasady, na wskaźnikach zmiennych, jakimi są wartości instrumentów finansowych.

Niewątpliwie przeważająca część klientów zawiera umowę ubezpieczenia na życie z ufk głównie w celu oszczędnościowo-inwestycyjnym, jednakże należy zwrócić uwagę, że realizacja tego celu ma miejsce także przy zawieraniu ubezpieczeń z grupy I działu I: znaczna część produktów będących w ofercie zakłada określenie w umowie kwoty świadczenia na wypadek śmierci lub dożycia określonego wieku, a także możliwość zwiększenia kwoty świadczenia o tzw. udział w zysku. Zatem w przypadku takich produktów także dochodzi do realizowania dwóch celów: ochrony i oszczędzania. Takie umowy są zawierane na okres wieloletni: 30 – 40 lat, lecz standardem rynkowym w przypadku rozwiązania umowy na skutek wypowiedzenia przez ubezpieczającego w pierwszych latach jej trwania jest, że albo w ogóle nie przysługuje wypłata żadnego świadczenia, albo jest ono określane przy wzięciu pod uwagę przysługującego udziału w zysku.

Reasumując, podstawową różnicą w obu rodzajach ubezpieczenia jest **sposób obliczania wartości świadczenia przysługującego z tytułu zawartej umowy, a nie możliwość wcześniejszego rozwiązania umowy i uzy-**

²⁵ Mam na myśli projektowane regulacje zawarte w art. 26 ust. 4, zgodnie z którymi: „W przypadku odstąpienia od umowy ubezpieczenia lub wystąpienia z umowy ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym, zakład ubezpieczeń wypłaca wartość jednostek ubezpieczeniowych funduszy kapitałowych według stanu na dzień otrzymania informacji o odstąpieniu lub wystąpieniu z umowy, pomniejszoną nie więcej niż o 4%. Zakład ubezpieczeń może pomniejszyć wypłacane kwoty o koszt udzielanej ochrony ubezpieczeniowej, chyba że koszty te zostały rozliczone wcześniej. Jeżeli ubezpieczony finansował koszt składki ubezpieczeniowej, ubezpieczający niezwłocznie zwraca ubezpieczonemu kwoty wypłacone przez zakład ubezpieczeń”.

skania świadczenia ubezpieczeniowego, nie tylko w przypadku zajścia zdarzenia takiego jak śmierć lub dożycie określonego wieku, lecz w skutek wyrażenia woli przez klienta, czy nawet cel zawarcia przez klienta umowy. Zresztą cel, dla którego klient posiada ubezpieczenie, zmienia się w trakcie trwania umowy, w zależności od sytuacji życiowej klienta.

Warto także podkreślić, że w orzecznictwie widoczna jest **tendencja do dostrzeżenia wartości świadczenia wypłacanego klientowi na jego życzenie, tzw. wartości wykupu jako jednego ze świadczeń głównych, przysługujących z umowy ubezpieczenia**. Takie stanowisko zajął ostatnio Sąd Okręgowy w Warszawie²⁶: „Z będącej przedmiotem rozpoznania sprawy umowy ubezpieczenia oraz stanowiących jej integralną część «ogólnych warunków ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym ze składką regularną multiportfel (...)» jednoznacznie wynika, że świadczeniem głównym stron jest po stronie ubezpieczającego/ubezpieczonego (w niniejszym wypadku jest to ta sama osoba – powód) obowiązek płacenia miesięcznej składki przez cały okres trwania umowy, a po stronie ubezpieczyciela (pозwanego) obowiązek realizacji jednego z trzech świadczeń, w zależności od okoliczności i wystąpienia zdarzeń szczegółowo w OWU określonych. Świadczenia te są szczegółowo określone w OWU. Wynika z nich, że są to: Świadczenie Wykupu, Świadczenie z tytułu dożycia i Świadczenie z tytułu Śmierci, przy czym wystąpienie jednego z tych zdarzeń wyklucza obowiązek po stronie ubezpieczyciela realizacji pozostałych dwóch. (...) **Świadczenie Wykupu jest niewątpliwie po stronie Ubezpieczyciela świadczeniem głównym, skoro jest najważniejszym dla ubezpieczającego celem umowy. Cel umowy przedmiotowej to bowiem inwestowanie składek ubezpieczającego w «Ubezpieczeniowy Fundusz Kapitałowy» w sposób wskazany przez płacącego składki i w dalszej kolejności ubezpieczyciel jest związany albo zdarzeniem w postaci śmierci ubezpieczonego i wynikającym z niego obowiązkiem wypłacenia Świadczenia z tytułu Śmierci lub w przypadku jego niewystąpienia zdarzeniem w postaci zakończenia umowy i wypłaceniem Świadczenia z tytułu Dożycia albo też wcześniejszego przed końcem umowy żądania ubezpieczającego jej rozwiązania i związanym z tym obowiązkiem wypłacenia Świadczenia Wykupu. Tym samym Świadczenie Wykupu i reguły je określające, w tym również to, że polega ono na wypłaceniu wyłącznie, w przypadku, gdy wypowiedzenie umowy i żądanie wypłacenia Świadczenia Wykupu nastąpi w czasie trwania Okresu Bazowego, części składek znajdujących się na Części Bazowej Rachunku, określonej w załączniku nie może jako postanowienie umowy określające główne świadczenia stron w rozumieniu art. 385¹ § 1 k.p.c. być przedmiotem oceny w ramach incydentalnej kontroli wzorca umowy dokonywanej przez Sąd”**.

²⁶ Wyrok z 3 marca 2015 r. (V Ca 751/14); [http://orzeczenia.warszawa.so.gov.pl/content/\\$N/154505000001503_V_Ca_000751_2014_Uz_2015-03-03_001](http://orzeczenia.warszawa.so.gov.pl/content/$N/154505000001503_V_Ca_000751_2014_Uz_2015-03-03_001)

Podobne stanowisko zajął Sąd Okręgowy w Warszawie w innej sprawie²⁷, jednocześnie rozstrzygając o ekwiwalentności składki. *„Zdaniem Sądu Okręgowego przewidziane umową ubezpieczenia świadczenie wykupu jest bowiem jednym z trzech głównych świadczeń zawartej umowy. Każde z nich wypłacone jest w innych okolicznościach faktycznych i na rzecz różnych podmiotów. Są to: świadczenie z tytułu śmierci ubezpieczonego – wypłacenie uposażonemu; świadczenie z tytułu dożycia – wypłacenie ubezpieczonemu i świadczenie wykupu – wypłacenie ubezpieczonemu na jego wniosek, przy czym całkowita wypłata świadczenia wykupu skutkuje rozwiązaniem umowy. Świadczenia te stanowią ekwiwalent składki wpłacanej przez ubezpieczającego, przy czym wypłacone jest stosownie do okoliczności”*.

W kwestii ostatniej orzecznictwo nie jest jednomyślne. Sąd Apelacyjny w Warszawie w wyroku z 24 kwietnia 2012 r.²⁸ orzekł, że *„umowa ubezpieczenia na życie z ufk nie jest umową wzajemną, a opłata likwidacyjna nie może być uznana za świadczenie wzajemne skorelowane z ekwiwalentnym świadczeniem ubezpieczyciela, gdyż celem zastrzeżenia tego rodzaju świadczenia nie jest wymiana pomiędzy stronami jakichkolwiek dóbr, lecz uregulowanie ich praw i obowiązków na wypadek przerwania łączącego je stosunku zobowiązaniowego. Prawa i obowiązki w tym wypadku dotyczą pokrycia kosztów poniesionych przez zakład ubezpieczeń w związku z zawarciem danej umowy ubezpieczenia, których rozliczenia z klientem w przypadku zakończenia umowy ubezpieczenia wymagają przepisy prawa”*.

6. Podsumowanie

Ubezpieczenia na życie z ufk nie miały ostatnio dobrej prasy, głównie za sprawą nieprawidłowości w ich sprzedaży i braku świadomości klientów o funkcjonujących opłatach, w tym przede wszystkim opłatach za rozwiązanie umowy w pierwszym okresie jej trwania. Ustawodawca podejmuje szereg kroków, które mają przyczynić się do podniesienia poziomu świadomości klientów co do charakteru produktu ubezpieczeniowego, jaki są skłonni nabyć. Trudno jest w chwili obecnej przewidzieć, jak rozwijać się będą produkty ubezpieczeniowe o charakterze inwestycyjnym, ponieważ, oprócz zmian ustawowych, najpoważniejszym jest problem znacznego zwiększenia się ryzyka prawnego, związanego z oferowaniem tych produktów.

Lektura projektu nowej ustawy o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej, której wejście w życie przewidziane jest z dniem 1 stycznia 2016 r., skłania jednak do twierdzenia, że szereg rozwiązań, przyjętych przez wieloletnią praktykę rynkową, uzyska rangę ustawową. Mam na myśli w szczególności „oficjalne” uznanie za świadczenie ubezpieczeniowe wartości wykupu, a także przepisy ustalające zawartość regulaminów ufk czy zasady wyceny jednostek.

²⁷ Wyrok z 14 stycznia 2015 r. (V Ca1213/14); [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/154505000001503_V_Ca_001213_2014_Uz_2015-03-03_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/154505000001503_V_Ca_001213_2014_Uz_2015-03-03_001)

²⁸ VI ACa 1342/11.

Brak jest zapisów o konieczności zachowania proporcji pomiędzy częścią ochronną a ubezpieczeniową. Moim zdaniem, wskazuje to jednoznacznie, że ten produkt jest traktowany przez ustawodawcę jak szczególny rodzaj umowy ubezpieczenia.

Beata Mrozowska-Bartkiewicz
radca prawny

Bibliografia

- Gawlik B., *Pojęcie umowy nienazwanej*, Studia Cywilistyczne 1971, t. XVIII
Gawlik B., *Umowy mieszane – konstrukcja i ocena prawna*, Palestra 1974, nr 5
Gawlik Z., *Kodeks cywilny. Komentarz*, praca zbiorowa, red. A. Kidyba, t. III, *Zobowiązania. Część szczegółowa*, Warszawa 2010
Ignaczewski J., *Umowy nienazwane*, Warszawa 2004
Katner W.J., *Pojęcie umowy nienazwanej*, Studia Prawa Prywatnego 2009, nr 1
Ostrowska-Dankiewicz A., *Funkcjonowanie ubezpieczeniowych funduszy kapitałowych jako integralnej części ubezpieczeń typu unit-link*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu nr 60/2009
Principles of European Contract Law (Zasady Europejskiego Prawa Umów); <http://www.trans-lex.org/400200/>; <http://www.transnational.deusto.es/emtl/documentos/Principles%20of%20European%20Contract%20Law.pdf>
Radwański Z., *Teoria umów*, Warszawa 1977
Sośniak M., *Zagadnienia typologii i systematyki umów obligacyjnych*, Katowice 1990
Stroiński E., *Ubezpieczenia na życie, teoria i praktyka*, Warszawa 2003
Szczyptańska M., *Ubezpieczenie na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym*, Warszawa 2011
System prawa handlowego, t. 5, *Prawo umów handlowych*, wyd. 2, red. S. Włodyka, Warszawa 2006, wyd. 3, 2010
System prawa prywatnego. Prawo zobowiązań – umowy nienazwane, t. 9, red. W.J. Katner, Warszawa 2010

Legal Nature of Unit-Linked Life Insurance

Unit-linked life insurance contracts are relatively new insurance products. Their characteristics have been analysed by the doctrine, and even a thesis has been put forward that it is an innominate rather than insurance contract. The present article includes polemics with these views, and relies on the existing both Polish and EU legal regulations, citing the case-law concerning the main benefit under this insurance. Moreover, the characteristic features of unit-linked insurance contracts have been discussed as well as the method of the benefit calculation, which distinguishes these agreements from other life insurance contracts.

Keywords: unit-linked life insurance, innominate contract, main benefit in life insurance, calculation of benefits in life insurance.